

SLANGEN (II)

door

A. M. R. Wegner

De slangen van de Indo-Australische Archipel.

Bij de Indo-Australische Archipel worden gerekend alle eilanden van Indonesië, het Portugese gedeelte van het eiland Timor, het niet bij Indonesië behorende gedeelte van Borneo en geheel Nieuw Guinea met omliggende eilanden. In dit uitgestrekte gebied komen de acht families van slangen voor, die hieronder genoemd worden:

Families en subfamilies		aantal soorten op Java	aantal soorten in de Archipel
1)	<i>Typhlopidae</i>	4	33
2)	<i>Boidae</i>		
	subfamilie Pythoninae	2	15
	„ Boinae	—	3
3)	<i>Anilidae</i>	1	9
4)	<i>Xenopeltidae</i>	1	1
5)	<i>Colubridae</i>		
	subfamilie Dipsadinae	3	7
	„ Acrochordinae	2	2
	„ Xenoderminae	1	2
	„ Colubrinae ...	43	192
	„ Homalopsinae .	6	17
	„ Dipsadomorphi- nae	12	17
6)	<i>Hydrophiidae</i>	18	32
7)	<i>Elapidae</i>	8	46
8)	<i>Viperidae</i>		
	subfamilie Viperinae	1	2
	„ Crotalinae	3	12
Totaal :		105	396

Korte bespreking van families en subfamilies.

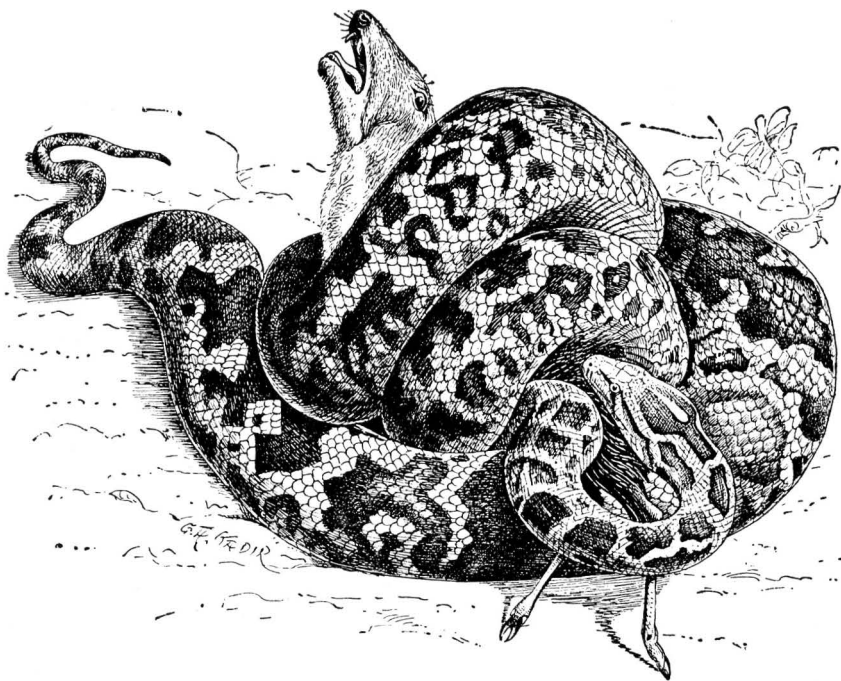
Fam. *Typhlopidae*. De leden van deze familie behoren tot de kleinste slangen van de Archipel. *Typhlops biscubocularis* Böttger heeft een totale lengte van slechts 13½ cm. Het zijn wormachtige, in de grond levende slangetjes, wier lichaam bedekt is met gelijkvormige, naast elkaar (cycloid) liggende schubben. De

ogen zijn door schilden bedekt, de dieren zijn daardoor zo goed als blind en worden daarom „blindslangetjes” (door de Engelsen „blind snakes”) genoemd. Hun voedsel bestaat uit wormen, termieten, mieren en hun poppen, keverlarven enz. Behalve in de grond worden zij ook aangetroffen in vermoltde bomen en in nestvarens. Zij zijn eierlegend (ovipaar). Er worden slechts enkele, naar verhouding grote en langwerpige eieren gelegd. De Typhlopidae behoren tot de niet giftige slangen (A g l y p h a) en zijn dus absoluut ongevaarlijk. Niettemin worden zij door de bevolking van sommige eilanden voor uiterst giftig gehouden. Dit viel mij vooral op in Sumba, waar de mensen doodsbenauwd voor hen zijn. Toen ik daar in 1949 op expeditie was, verzocht ik de Sumbanezen ook slangen te vangen, hetgeen gebeurde. Kwam bij het omwoelen van de grond zo'n diertje te voorschijn, dan werd het onder inachtne-
ming van de grootste voorzichtigheid in een kleine bamboekoker geplaatst, die dan met een prop bladeren werd afgesloten, waarna de vinder begeleid door een aantal van zijn vrienden, de koker naar ons bivak bracht. De koker werd mij overhandigd, waarna iedereen zich dadelijk tot op een veilige afstand terugtrok, om aandachtig mijn verdere handelingen af te wachten. Ik wist nooit van tevoren wat er also in zo'n koker zat, aangezien mij de meest uiteenlopende diersoorten op die manier gebracht werden. Om maar enkelen op te noemen: schorpioenen, vogelspinnen, duizend- en miljoenpoten, slangen, hagedissen, kikkers, padden, veenmollen, sprinkhanen, kevers, krabben, wespen, bijen enz. Zij bevatten voor mij dus menige verrassing. Bij het openen van die kokers voelde ik mij steeds een hoogst gelukkig mens, het was alsof Sinterklaas mij iets had gebracht en het liedje: „Vol verwachting klopt ons hart” was zeer zeker op mij van toepassing. Het mooiste was, dat een groot deel van de kampongbevolking, om mij heen verzameld, mijn verwachting en vreugde ten volle deelde. Iedereen was enthousiast en juichte van pret als ik het een of ander griezelig dier uit de koker te voorschijn haalde. Sommigen van hen heb ik er van verdacht, dat hun vreugde en enthousiasme voortvloeiden uit de hoop, dat die gekke Tuan eens goed in zijn vinger gebeten zou worden. De meesten van hen meenden het echter goed met mij, want vaak riepen zij mij toe: „Hati-hati, Tuan berbisa!” Hield ik b.v. een *Typhlops*-slangetje in mijn hand, dan weken de aanwezigen onder uitroepen van ontzetting achteruit. Vertelde ik hun dan, dat deze slangetjes ongevaarlijk waren dan wilde niemand mij geloven, zo waren ze overtuigd van de giftigheid van deze dieren.

Het zijn echter niet slechts de inwoners van veraf gelegen eilanden, die aan de giftigheid van *Typhlops* geloven. Ook hier op Java zijn er velen. Ik was nog niet zo lang op Java, toen ik het eerste verhaal over het buitengewoon giftige „ijzerslangetje” hoorde. Dit verhaal werd mij in volgende jaren nog vaak gedaan. Het komt neer op het volgende: Een klein en bijzonder dun slangetje komt

af en toe de huizen binnen, waar het zich bij voorkeur in de laarzen verstoppt. Trekt de eigenaar zijn laarzen aan dan bijt de slang hem in zijn voet. Volgens de zegslieden moet zo iets herhaaldelijk zijn voorgekomen en aangezien het „ijzerslangetje” buitengewoon giftig is, sterft de getroffene na korte tijd onder hevige pijnen. Volgens de mij gegeven beschrijving kan met het „ijzerslangetje” alleen een *Typhlops*-soort bedoeld zijn.

Fam. Boidae. Bij de meeste leden van deze familie zijn de overblijfselen van de achterste ledematen nog zichtbaar in de vorm van een spoor aan beide zijden van de anus. De staart is meestal een grijpstaart. De Boidae worden onderverdeeld in twee subfamilies, nl. de Boinae en de Pythoninae. De onderfamilie Boinae bevat in de Archipel alleen slangen van niet meer dan ongeveer 90 cm. Hun kop is van boven bedekt met kleine, sterk gekielde schubben. De korte grijpstaart gaat plotseling over in een punt. Verspreidingsgebied: Nieuw Guinea, Molukken en Polynesië. Op Java komen zij niet voor. De onderfamilie Pythoninae is gekenmerkt door het bezit van een wenkbrauwbeen, terwijl op de praemaxillare tanden zitten. De schubben staan meestal in twee rijen. Alle reuzenslangen van de Indo-Australische Archipel behoren tot deze subfamilie.

Python reticulatus (Schn.)

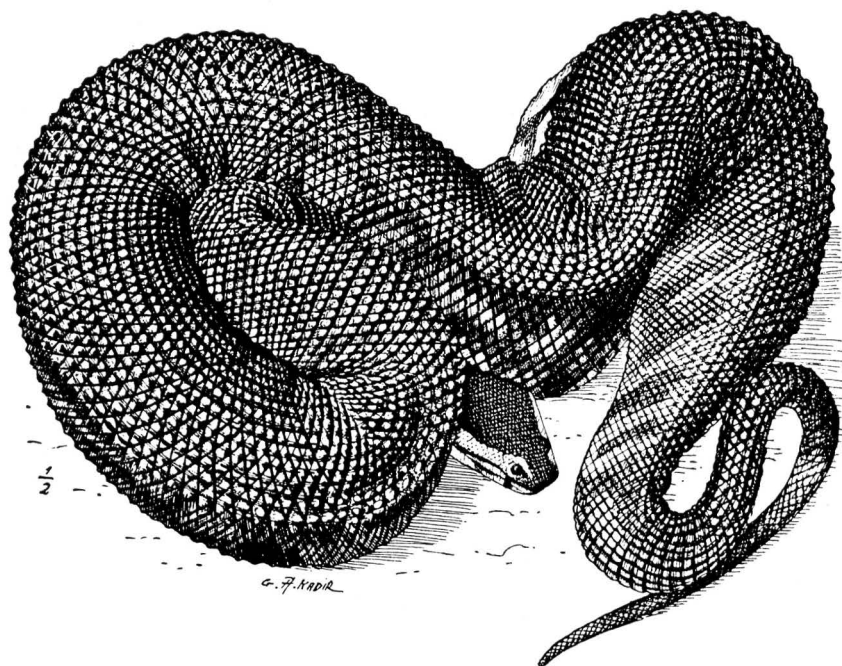
Fam. Anilidae: Twee genera met 9 species komen in de Archipel voor. Zij worden door de Engelsen „Cylinder snakes” genoemd. Ook bij hen zijn nog overblijfselen van de achterste ledematen zichtbaar. De kop is klein en gaat bijna onmerkbaar in de hals over. De vorm lijkt op die van *Typhlops*-soorten; ook zij leven in de grond. De staart is heel kort met een stompe punt. Zij zijn levendbarend. De pupil is rond. Hun ogen zijn niet door de lichaamshuid bedekt, zoals dit bij de andere slangen het geval is. De meest bekende soort is *Cylindrophis rufus* Laur., ularkepalaдуа, die ongeveer 80 cm lang wordt. Zij is bruin of zwart van kleur met een aantal zwarte dwarsbanden op een witte ondergrond. Zij heeft een koraalrode halsband. De onderzijde van de staart is eveneens koraalrood. De Anilidae leven in de grond en voeden zich met wormen, keverlarven en kleine aardslangen. Ofschoon hun lichaam rolrond is, zijn zij in staat dit af te platten, zodat zij door smalle spleten kunnen kruipen. Dreigt er gevaar, dan drukken zij de kop vlak tegen de grond en bedekken hem met hun lichaam. De staart daarentegen wordt opgetild en omhoog gebogen, waardoor de rode onderzijde zichtbaar wordt.

Fam. Xenopeltidae. Hiervan komt in de Archipel slechts één soort voor, nl. *Xenopeltis unicolor* Reinwart. De kleur is blauw-zwart met een sterk iriserende glans. Het is een aardslang, die een lengte van 120 cm bereiken kan. Zij komt alleen 's nachts boven de grond om haar prooi te zoeken. Het voedsel bestaat uit ratten, muizen, kikkers en slangen.

Fam. Colubridae. Met 243 soorten is dit verreweg de grootste slangenfamilie van de Archipel. Het is een groep zeer uiteenlopende soorten. Er zijn soorten, die een aquatische levenswijze voeren anderen leven in bomen en weer anderen in de grond, terwijl de meesten hunner op de grond leven. De familie wordt verder onderverdeeld in 6 subfamilies, die hieronder behandeld zullen worden.

Subfam. Dipsadinae. Een kleine groep van slangen, die in de Archipel met slechts 2 genera vertegenwoordigd is. Het zijn kleine dieren waarvan de hier voorkomende soorten niet langer dan 75 cm worden. Allen zijn boomslangen. Zij vallen op door hun dikke kop en een buitengewoon dunne hals. Zij worden ook wel dikkopslangen genoemd. Van de overige Colubriden kunnen zij gemakkelijk onderscheiden worden door het ontbreken van de kin-groef. Het zijn zachtvaardige diertjes en absoluut ongevaarlijk. Zij leven van slakken. In tegenstelling met andere slangen verorberen de Dipsadinae hun prooi niet in zijn geheel, maar trekken met hun lange tandjes de slak uit haar huis, terwijl zij het rugschild van de zg. naaktslakken weer uitspuwen. Hun ogen zijn buitengewoon groot en uitpuilend, met een verticale pupil. Zij zijn eierlegend.

Subfam. *Acrochordinae*. Slechts een genus met twee species leeft in de Archipel. Het zijn zoet- en brakwaterslangen met grove granulaire schubben. Eenmaal uit hun element (het water) gehaald zijn het onhandige dieren, die op de begane grond niet vooruit komen, maar zich onbeholpen voortbewegen en er eerder leelijk dan mooi uitzien. Met hun los om het lichaam hangende huid, maken ze de indruk van een te wijd „pakaian” aan te hebben. Dit is vooral het geval bij *Acrochordus javanicus* Hornstedt, die dan ook door de bevolking „ulur kadut” (kadut = zak) genoemd wordt. De huid is sterk wratachtig en lijkt in gedroogde toestand op schuurpapier. Voor de oorlog werden de huiden in grote partijen uitgevoerd. Deze slangen leven aan riviermondingen en gaan zelfs tot 7 km ver in zee. *Acrochordus javanicus* bereikt een lengte van bijna 3 m. De tweede soort, *A. granulatus* (Schneider) bereikt slechts een lengte van 1 m. Beiden zijn levendbarend en leven uitsluitend in het water. Buikschilden ontbreken. Zij voeden zich met vissen en kikkers. Merkwaardig is, dat zij urenlang onder water kunnen blijven zonder naar de oppervlakte te komen om lucht te halen.

Acrochordus javanicus Hornst.

Subfam. *Xenoderminae*. Ook deze subfamilie is heel klein. Twee genera met elk één soort komen in de Archipel voor. Het lichaam is bedekt met gekielde, naast elkaar geplaatste schubben

en overlangse rijen van grote wratten. De pupil is rond. Achter het snuitschild staan twee paar kleine schilden, 40 — 48 schubben om het lichaam, ventrale schilden goed ontwikkeld. Lengte tot 45 cm. Vrij zeldzaam.

Subfam. *Colubrinae*. Ongetwijfeld de grootste subfamilie van de Colubridae, die meer dan 1000 soorten omvat over de gehele wereld. Het zijn slanke dieren met zeer buigzaam lichaam en een kleine kop, die duidelijk van de hals is afgescheiden. De staart loopt in een punt uit. Ventrale schilden groot, kinschilden door een groeve gescheiden. Kleine gewervelde dieren, in het bijzonder Reptilia en Amphibia vormen hun voedsel. Sommige soorten nemen ook kleine zoogdieren, anderen kleine vogels, terwijl er ook soorten zijn, die op de visvangst gaan.

Opistoglypha of achtergroeftandigen, door de Engelsen genoemd „back-fanged snakes”.

Alle hiervoor behandelde slangen behoren tot de *Aglypha* of gladtandigen, die niet giftig zijn. Hoewel men de *Opistoglypha* tot de giftige slangen rekent, kunnen wij zeggen, dat er in de Indo-Australische Archipel geen achtergroeftandigen voorkomen, die voor de mens werkelijk gevaarlijk zijn. Bij de *Opistoglypha* zijn enkele tanden achter in de bovenkaak van een gleuf voorzien, waar doorheen bij een beet het gif in de wond vloeit. Deze giftanden zijn langer en sterker dan de overige (gladde) tanden. De gleuf bevindt zich steeds aan de voorzijde van de tand. Twee subfamilies van de familie Colubridae behoren tot de achtergroeftandigen nl. de *Homalopsinae* en de *Dipsadomorphinae*. Dat de hier voorkomende achtergroeftandigen voor de mens niet gevaarlijk zijn ligt daaraan, dat hun giftanden zo ver naar achteren zijn geplaatst, dat zij bij een eventuele beet een mens toegebracht, niet in werking treden.

Subfam. *Homalopsinae*. Zij leven in het water en zijn herkenbaar aan hun verticale tubus-achtige neusgaten, die aan de bovenkant van de bek geplaatst zijn. De ventrale schilden zijn verbreed. In de Archipel komen in totaal 17 en op Java 6 soorten voor. Zij zijn levendbarend en leven in zoet- en brakwater. Hun voedsel bestaat hoofdzakelijk uit vissen.

Subfam. *Dipsadomorphinae*. Dit zijn in hoofdzaak boomslangen. De pupil is verticaal-eiliptisch, de neusgaten zijn lateraal gelegen. Het zijn mooie dieren van soms aanzienlijke lengte. Een bijzonder mooie en wel de meest bekende van deze groep is de 230 cm lengte bereikende *Boiga dendrophila* (Boie), de ular tjin tjin mas of oraj tjaliwangsa, ook vaak genoemd oraj santja manuk. Hun voedsel bestaat uit reptielen, hoofdzakelijk hagedissen. Sommigen voeden zich met vogels en

kleine zoogdieren. De mooiste van allen is de boomslang *Chrysopelea paradisi* Boie, die een hoogst elegante indruk maakt. De leden van het genus *Chrysopelea* staan bekend onder de naam „vliegende slang”. Deze slangen voeren inderdaad glijvluchten uit van hogere naar lagere bomen of van een boom naar de grond. Hun buikschilden zijn voorzien van twee ventrolateraal gelegen kielen. Willen zij een glijvlucht ondernemen, dan trekken zij het tussen de kielen gelegen buikgedeelte in, waardoor de buikzijde concaaf wordt als een gehalveerde bamboe. Het dier glijdt nu van een tak het luchtruim in en zweeft op dezelfde wijze door de lucht als de z.g. draakjes, en de vliegende eekhoorn. *Chrysopelea paradisi* is een echt dagdier. Vermelding verdienen nog de tot bovenstaande subfam. behorende „zweepslangen” (*Dryophis* spec.), in de Sundalanden genaamd oraj gadung. Zoals de naam „zweepslang” aanduidt, zijn deze slangen bijzonder elegant van bouw met een lange, dunne staart. Alles aan hen is slank, zelfs de kop is lang en smal. De pupil is horizontaal geplaatst. Zij leven uitsluitend in bomen en struiken, waar zij met ongelofelijke snelheid en handigheid over de takken glijden. Zij leven van vogels, hagedissen, boomkikkers enz. Zij zijn levendbarend.

Proteroglypha of echte gifslangen.

Tot de echte gifslangen worden alle slangen gerekend, welke de giftanden voor in de bek hebben, weshalve zij door de Engelsen „frontfanged snakes” genoemd worden. De giftanden kunnen gegroefd zijn, zoal bij de zeeslangen en de landgiftandigen, of zij zijn doorboord (van een kanaal voorzien) zoals bij de *Viperidae*. De beet van al deze slangen is ook voor de mens gevaarlijk en kan soms de dood tengevolge hebben. De giftanden staan in het voorste gedeelte van de bovenkaak. De *Proteroglypha* worden tegenwoordig in 3 families verdeeld, nl. de *Hydrophiidae* of zeeslangen, de *Elapidae* of landgiftandigen en de *Viperidae*, waartoe de adders behoren.

Fam. *Hydrophiidae* of zeeslangen. De zeeslangen zijn gemakkelijk te herkennen aan hun platte staart die speciaal is ingericht voor het leven in het water. De kop is naar verhouding klein. Het voorste gedeelte van de romp is rond en verder naar achteren zijdelings samengedrukt. De staart is kort en plat, de neusgaten staan aan de bovenzijde van de bek, de pupil is rond.

Het gebit bestaat uit korte giftanden, waaraan zich in de bovenkaak een aantal kleinere, meest eveneens gegroefde tanden aansluiten. Tot nu toe zijn er circa 50 soorten zeeslangen bekend. Allen leven in de zee met één enkele uitzondering: nl. één soort, die in een zoetwatermeer op het eiland Luzon in de Philippijnen voorkomt. Sommige soorten kan men soms bij duizendtallen ver van de kust aan de oppervlakte van de zee zien drijven. Zeeslangen zijn

levendbarend. In het algemeen zijn zij niet agressief en men hoort dan ook zelden omtrent beten door deze slangen, ofschoon hun gif buitengewoon virulent is en overeenkomt met dat van de landgiftandigen (*Elapidae*). Hun voedsel bestaat uit vissen. In het algemeen worden zij niet lager dan 1½ m. Zeeslangen komen voor in de Indische en Stille Oceaan, van Kaap de Goede Hoop en van de kusten van Madagascar tot aan de landengte van Panama, van Nieuw-Zeeland tot Japan. Over de levenswijze is heel weinig bekend.

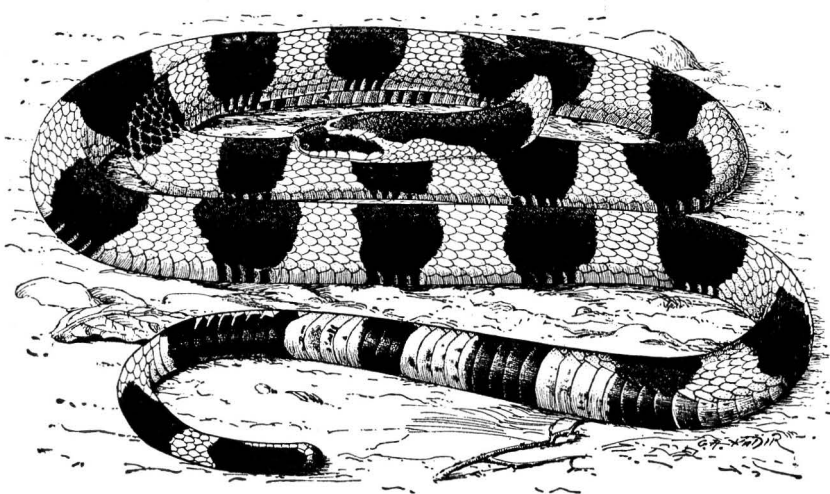
Fam. *Elapidae* of landgiftandigen. Hiertoe behoort het merendeel onzer meest giftige slangen, waarvan in de Archipel 46 en op Java 8 soorten bekend zijn. Zoals reeds gezegd, bestaat er geen uiterlijk kenmerk, waardoor men met zekerheid een giftige van een niet giftige slang onderscheiden kan. Waar wij op Java behalve de adders slechts 9 soorten landgiftandigen kennen, waarvan 3 soorten buitendien zo lokaal en zeldzaam zijn, dat er voor de meesten van ons haast geen kans bestaat hen ooit tegen te komen, blijven er dus slechts 5 soorten over. Indien wij ons nu het uiterlijk van deze vijf soorten goed inprenten, dan zou men in voorkomende gevallen dadelijk kunnen weten of men het met één dier echte gifslangen te doen heeft of niet. Wij zullen daarom de verschillende soorten van deze familie hieronder één voor één behandelen, opdat de lezer later wete, waar hij aan toe is bij een ontmoeting met een slang.

Het genus *Bungarus* Daudin 1803

De naam *Bungarus* is het gelatiniseerde Indische woord *Bungarum*, waarmede de Indiërs de slangen van dit genus bedoelen. Op Java komen 4 soorten voor, die allen uiterst giftig en wier beet dodelijk kan zijn. De kleuren zijn zwart en geelachtig wit, de schubben zijn glanzend en liggen vast tegen het lichaam aan, zoals dit bij alle in de grond levende slangen het geval is. Allen vallen door hun zwart-witte tekening onmiddellijk op. Twee soorten komen vaak in bewoonde streken voor, waar zij af en toe de huizen binnen komen. Zij zijn niet agressief en zullen alleen van hun giftanden gebruik maken, indien men op hen trapt of hen anderszins pijn doet. Dat is één der redenen waarom men zo zelden iets hoort over de beet van deze slangen. Een andere reden is hun nachtelijke levenswijze. Het voedsel bestaat uit slangen, doch indien niets anders te vinden is zullen zij ook andere dieren zoals hagedissen, padden, kikkers en zelfs vissen wel verslinden.

Bungarus fasciatus (Schneider 1801), ular welang

Een der meest bekende en vrij opvallende gifslangen met een zwarte grondkleur, die onderbroken wordt door 25 — 35 rond het lichaam lopende gele of witte ringen. De snuit is bruinachtig

Bungarus fasciatus (Schn.)

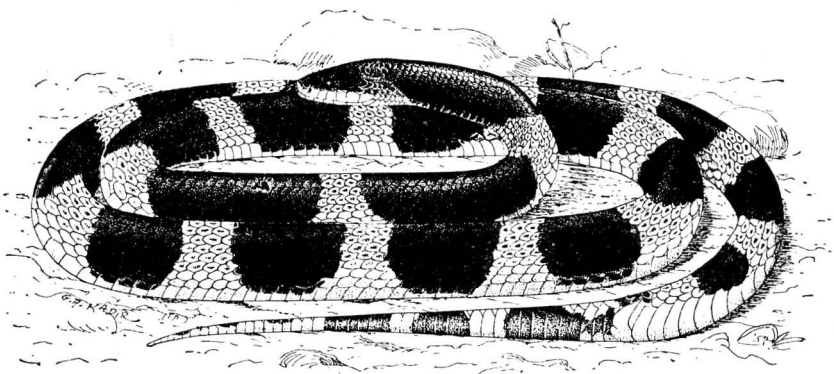
zwart, terwijl een speerpuntvormige tekening tussen de ogen begint en zich uitstrekt langs de nek. De staart is afgeknot en eindigt niet in een punt. Zij is eierlegend en leeft in de grond of onder stenen en omgevallen bomen. Het voedsel bestaat uit slangen. Deze soort kan een lengte bereiken van 195 cm. Dergelijke grote dieren zijn echter heel zeldzaam. Zij is niet agressief. Op de begane grond is zij in haar bewegingen vrij onhandig. Bij aanraking reageert zij met enkele haastige bewegingen, waarbij zij haar kop onder haar lichaam tracht te verbergen zonder pogingen te doen om te vluchten. De beet is zeer giftig en kan dodelijk zijn voor de mens.

Bungarus candidus (Linné 1758), ular weling

Deze soort is korter dan de vorige en bereikt een lengte van 150 cm. De bovenzijde is zwart met 27 — 60 gele of witte banden, waarin vaak een groot aantal zwarte stippen verspreid zijn. De onderzijde is egaal wit van kleur zonder enige zwarte tekening. De staart loopt in een punt uit. De ular weling wordt in India en Malaya als nog giftiger beschouwd dan de ular welang. Ook zij is niet agressief. Bij aanraking gedraagt zij zich net zoals de ular welang. Zij leeft eveneens van slangen.

Bungarus flaviceps Reinhardt 1843

Een heel zeldzame soort, die alleen in vroegere tijden van West-Java werd vermeld. Het is mogelijk, dat zij niet meer op Java voorkomt. In het Museum te Bogor is geen materiaal van deze soort aanwezig. De bovenzijde is zwart, met een gele lengte streep over de rug. Aan weerszijden van het lichaam loopt ook een gele streep.

Bungarus candidus (L.)

De kop is geelachtig, waaraan zij haar engelse naam ontleent van „yellow-headed krait". De staart en soms ook het achterste gedeelte van de romp is oranje-rood met of zonder zwarte ringen die een geelachtig-witte kern hebben. Onderzijde bruin of geelachtig, de buikschilden met bruine randen. De subcaudale schubben zijn gedeeltelijk enkel, gedeeltelijk in paren geplaatst.

Bungarus javanicus Kopstein 1932

Tot nu toe slechts bekend in enkele exemplaren uit de desa Matanghadji, district Plumbon, Noordkust van Java, 20 km ten zuiden van Tjirebon. Hoe giftig de *Bungarus* soorten zijn, werd door deze soort weer eens bewezen. De door Kopstein beschreven slang beet om 11 uur 's nachts twee mannen, vader en zoon, die in een hutje op het veld lagen te slapen. De zoon werd in de linker kuit gebeten, waarop hij de slang van zich afwierp, die op zijn vader neerviel en deze in de linker wijsvinger beet. Reeds een half uur na de beet, nog gedurende het transport, stierf de vader, terwijl de zoon 16 uren na de beet de geest gaf.

De bovenzijde van kop, hals en staart is blauwzwart, over het midden van de rug loopt een kettingachtige band, buikzijde egaal witachtig. Lengte 97 cm.

SNAKES

Mr Wegner's serial on snakes of the Indo-Australian Archipelago will be continued with the third (and last) part in the first number of next volume. Summary in English will then be included.